

اثر متقابل پتاسیم و بُر بر عملکرد و جذب عناصر کم‌مصرف در تربچه (*Raphanus sativus* L.) در شرایط تنش شوری

مریم جودکی^۱، حسین شریعتمداری^۱ و مهران شیروانی^۱

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۲/۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۳/۱۳)

چکیده

به علت استفاده بی‌رویه از منابع آب آبیاری بی‌کیفیت، بسیاری از زمین‌های کشاورزی مناطق خشک و نیمه‌خشک ایران با پدیده شوری مواجه هستند. از آنجا که شوری موجب کاهش رشد و عملکرد گیاهان می‌شود باید به دنبال راه‌کارهایی برای مقابله با آثار سوء نمک بر رشد گیاهان در این خاک‌ها بود. یکی از این راه‌کارها، جلوگیری از تجمع نمک در گیاهان به صورت فیزیولوژیک و افزایش مقاومت آنها به شوری است. این پژوهش گلخانه‌ای با هدف بررسی اثر متقابل پتاسیم و بُر بر عملکرد و جذب برخی عناصر کم‌مصرف در ریشه و اندام هوایی گیاه تربچه تحت تنش شوری انجام شد. آزمایش در قالب طرح کاملاً تصادفی با آرایش فاکتوریل در سه سطح پتاسیم (۱، ۴ و ۸ میلی‌مولار)، سه سطح بُر (۰/۱، ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر) و سه سطح شوری (۱، ۴ و ۸ دسی‌زیمنس بر متر) در محیط کشت ماسه کوارتز با سه تکرار انجام شد. نتایج نشان داد که اثر متقابل پتاسیم و بُر بر عملکرد وزن تر و خشک اندام هوایی، عملکرد وزن تر ریشه و همچنین جذب عناصر بُر، آهن، مس، روی و منگنز در سطوح مختلف شوری معنی‌دار حداکثر عملکرد وزن تر و خشک ریشه و اندام هوایی مربوط به سطح پتاسیم ۸ میلی‌مولار بود. همچنین، بیشترین جذب عناصر بُر، آهن و منگنز در اندام هوایی و بیشترین جذب بُر، آهن و مس جذب عناصر کم‌مصرف بُر، آهن، منگنز و مس در ریشه، در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، نسبت به شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر بیشتر بود. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، حداکثر عملکرد اندام هوایی و جذب بُر در ریشه، جذب روی در اندام هوایی و جذب منگنز در ریشه و اندام هوایی، در حضور ۸ میلی‌مولار پتاسیم و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر بُر مشاهده شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر نیز جذب بُر و منگنز در اندام هوایی و بُر و آهن در ریشه، در حضور ۴ میلی‌مولار پتاسیم و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر بُر مشاهده شد. بر اساس نتایج این پژوهش، سطوح شوری و غلظت متفاوت پتاسیم و بُر، بر اثر متقابل این دو عنصر، در نهایت بر عملکرد و جذب عناصر کم‌مصرف در گیاه اثر گذارند.

کلمات کلیدی: بُر، تغذیه، پتاسیم، تربچه، شوری

۱. گروه علوم خاک، دانشکده کشاورزی، دانشگاه صنعتی اصفهان

*مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: jodakymaryam@yahoo.com

مقدمه

میزان پتاسیم در خاک‌ها متغیر است. در نواحی مرطوب، خاک‌هایی که با آب رودخانه آبیاری می‌شوند، به علت اضافه شدن پتاسیم محلول در آب، نسبت به خاک‌هایی که نیازی به آبیاری ندارند پتاسیم بیشتری دارند. پتاسیم نقش به‌سزایی در گیاهان بازی می‌کند و تا کنون مطالعات زیادی در رابطه با اثرهای پتاسیم بر گیاهان مختلف انجام شده است. گوپتا و همکاران (۱۴) بیان کردند که پتاسیم، با تنظیم فتوسنتز، موجب بهبود عملکرد و رشد گیاه تحت تنش کم‌آبی می‌شود. مطالعات اشرف و خانم (۸) نیز نشان داد که رقابت پتاسیم با سدیم یکی از مکانیزم‌های فیزیولوژیک مهم تحمل تنش شوری در گیاهان می‌باشد. طبق گزارش چرل (۱۲)، پتاسیم در تعادل پتانسیل غشاء سلولی، فعال نمودن برخی آنزیم‌ها و تنظیم فشار اسمزی در گیاهان نقش مهمی را بازی می‌کند. در بین کمبودهای عناصر کم‌مصرف، کمبود بُر پس از آهن و روی، بزرگترین خسارت را به گیاهان وارد می‌سازد و در برخی گیاهان صدمه آن از تمام عناصر کم‌مصرف دیگر بیشتر است. بُر، بر مقاومت گیاهان در تنش اثر مثبتی دارد. میزان نیاز گیاهان مختلف به بُر و اثر آن در رشد و عملکرد گیاهان باعث شد که بررسی‌های متعددی تا کنون روی میزان نیاز گیاهان به این عنصر انجام گیرد. به عنوان نمونه، طبق مطالعات پاسپسیل (۱۷) به کار بردن ۵۰ لیتر در هکتار ترکیب ۳٪ نیتروژن و ۴٪ بُر، رشد و عملکرد ریشه چغندر قند را افزایش داد. مسئله دیگری که در تولید محصولات کشاورزی در مناطق خشک و نیمه‌خشک مطرح است مسئله شوری و کم‌آبی است. امروزه، به علت استفاده بی‌رویه از منابع طبیعی و به‌کارگیری مدیریت نامناسب آبیاری، قسمت اعظم زمین‌های کشاورزی مناطق خشک با پدیده شوری مواجه هستند (۱۵). بنابراین، با نبود آب مناسب برای آبشویی خاک‌های شور باید به دنبال راه‌کارهایی برای کشت گیاهان و افزایش تولید در این خاک‌ها بود. یکی از این راه‌کارها، ممانعت از تجمع نمک در گیاهان به صورت فیزیولوژیک و افزایش مقاومت آنها به شوری است (۲). پتاسیم و بُر نقش مهمی در تشکیل دیواره سلولی گیاهان و

فعالیت آنزیم ATP-ase در انتقال آب و یون‌ها دارند (۳، ۵ و ۱۳). به همین دلیل، در این پژوهش، از این دو عنصر مهم برای افزایش مقاومت تربچه به شوری استفاده شده است. از طرفی، رابطه این عناصر در گیاه با سدیم آنتاگونیستی بوده و می‌توانند موجب افزایش مقاومت به شوری تربچه شوند.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر در قالب یک طرح کاملاً تصادفی با آرایش فاکتوریل با سه سطح بُر (۰/۱، ۰/۲، ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر از منبع H_2BO_3)، سه سطح پتاسیم (۱، ۴ و ۸ میلی‌مولار از منابع KH_2PO_4 ، KNO_3 ، K_2HPO_4 و K_2SO_4) و سه سطح شوری (هدایت الکتریکی ۱، ۴ و ۸ دسی‌زیمنس بر متر از منبع NaCl) و با تیمار شاهد (۴ میلی‌مولار پتاسیم، ۰/۲ میلی‌گرم بر لیتر بُر و هدایت الکتریکی برابر ۱ دسی‌زیمنس بر متر) با سه تکرار، در گلخانه مرکز پژوهشی کشت بدون خاک، گروه خاک‌شناسی، دانشگاه صنعتی اصفهان، انجام شد. برای آماده‌سازی گلدان‌ها، ابتدا ماسه از جنس شن کوارتزی که با مشخصات موجود در جدول ۱ تهیه شده بود، با آب شهری شسته شد و سپس به مدت ۲۴ ساعت در اسید کلریدریک ۳٪ قرار گرفت. سپس، بستر ماسه با آب شهری و با آب مقطر شسته شده و در آن با دمای $105^{\circ}C$ به مدت ۲۴ ساعت خشک شد (۴ و ۲۱). در ته هر گلدان یک لایه کاغذ صافی قرار داده و در حدود یک کیلوگرم ماسه استریل شده به عمق ۲ سانتی‌متر در هر گلدان ریخته شد (۲۱).

قبل از کاشت، ابتدا بذرهای تربچه (*Raphanus sativus*) به مدت ۴ دقیقه در هیپوکلریت سدیم ۵٪ قرار داده و سه بار با آب دی‌یونیزه شده یا آب مقطر استریل شسته شد. سپس، ۶ عدد بذر در عمق یک سانتی‌متری بستر هر گلدان قرار گرفتند (۲۱). محلول‌های غذایی طبق فرمول چلیک و همکاران (۱۱) ساخته شد و pH آنها با HCl یا NaOH ۰/۱ مولار روی ۰/۱ ± 0.05 و EC آنها توسط ترکیبات موجود در جدول ۲ بین ۱۴۰۷-۹۸۲ میکروزیمنس بر سانتی‌متر تنظیم شد.

جدول ۱. مشخصات ماسه مورد استفاده

نام اکسید	SiO _۲	Al _۲ O _۳	Fe _۲ O _۳	CaO	MgO	Na _۲ O	K _۲ O
درصد	۹۸/۱۰	۰/۳۱	۰/۳۵	۰/۳۳	۰/۳۹	۰/۱۵	۰/۰۶

جدول ۲. ترکیب شیمیایی و غلظت عناصر در محلول غذایی پایه

منابع عنصر غذایی	غلظت در محلول	
	میلی مولار	
KNO _۳ , Ca(NO _۳) _۲	۶	N
KH _۲ PO _۴ , K _۲ HPO _۴	۱	P
Ca(NO _۳) _۲ , CaSO _۴ ·۲H _۲ O, Ca(OH) _۲	۳	Ca
MgSO _۴ ·۷H _۲ O, MgO	۲	Mg
K _۲ SO _۴ , CaSO _۴ ·۲H _۲ O, MgSO _۴ ·۷H _۲ O	۲	S
میکرومولار		
FeEDDHA(۱/۶ Fe)	۹۰	Fe
ZnSO _۴ ·۷H _۲ O	۲	Zn
MnSO _۴ ·۴H _۲ O	۲	Mn
CuSO _۴ ·۵H _۲ O	۱	Cu
NaCl	۰/۱	Na
NaCl	۰/۱	Cl
(NH _۴) _۶ Mo _۷ O _{۲۳} ·۴H _۲ O	۰/۰۵	Mo

گذشت ۴۵ روز، گیاهان برداشت شدند. ریشه و اندام هوایی آنها با آب مقطر شسته و بعد از خروج آب اضافی گیاهان و اندازه گیری وزن تر اندام هوایی و ریشه، درون پاکت های کاغذی به آزمایشگاه منتقل شدند. سپس، نمونه ها به مدت ۴۸ ساعت در دمای ۷۵ درجه سلسیوس درون آون خشک و در نهایت وزن خشک ریشه و اندام هوایی تعیین شد. عصاره های گیاهی به روش خاکسترگیری خشک و هضم با اسید کلریدریک ۲ نرمال تهیه و غلظت عناصر آهن، روی، منگنز و مس در عصاره ها به وسیله دستگاه جذب اتمی پرکین المر مدل AA۲۰۰ اندازه گیری شد. غلظت عنصر بُر موجود در نمونه ها نیز به روش خاکسترگیری خشک و هضم با اسید سولفوریک ۰/۳۶ نرمال به روش Azomethine-H و به کمک دستگاه طیف سنج

محلول های غذایی ذخیره برای هر عنصر به طور جداگانه در ظروف پلاستیکی آماده و در یخچال نگهداری شدند. محلول های غذایی به کار رفته در سطوح مختلف B و K و در شرایط شوری متفاوت با حجم های متفاوت با هم ترکیب و استفاده شدند (۱۱). تیمارهای بُر و پتاسیم یک هفته بعد از کاشت گیاه و تیمارهای شوری ۴ و ۸ دسی زیمنس بر متر به ترتیب در پایان مرحله دو برگی و در پایان مرحله چهار برگی اعمال شدند. علت این امر، رشد مطلوب گیاه و مقاومت آن در برابر بر هم خوردن تعادل ناگهانی عناصر بود. این آزمایش در گلخانه با دوره نوری ۱۴:۱۰ (تاریکی: روشنایی) در دمای بین ۱۰ تا ۲۸ درجه سلسیوس انجام شد. در پایان مرحله دو برگی، گیاهان تنک و چهار گیاه تربچه در هر گلدان باقی ماند. بعد از

جدول ۳. اثر متقابل شوری، پتاسیم و بُر بر وزن تر و خشک ریشه و اندام هوایی

عملکرد خشک ریشه (g/pot)	عملکرد تر ریشه (g/pot)	عملکرد خشک اندام هوایی (g/pot)	عملکرد تر اندام هوایی (g/pot)	بُر (mg/L)	پتاسیم (mM)	EC[e] (dS/m)
۰/۷۳f-i	۴/۸۲g	۰/۸۴f-i	۴/۷۳l	۰/۱		
۰/۶۵g-k	۴/۶۹g	۰/۹۴f-i	۵/۱۵i-l	۰/۲	۱	
۰/۶۷g-k	۵/۲۳fg	۰/۸۲f-i	۴/۸۴kl	۰/۳		
۰/۶i-k	۵/۰۶g	۰/۹۶ef	۵/۸۳g-j	۰/۱		
۰/۶۸g-k	۴/۷۷g	۰/۸۲f-i	۴/۹jkl	۰/۲	۴	۱
۰/۹۰b-e	۶/۵۶def	۰/۷۵hi	۵/۰۲i-l	۰/۳		
۰/۹۹abc	۸/۰۲bc	۱/۲۵abc	۸/۷۶bc	۰/۱		
۱/۰۵a	۸/۷۱b	۱/۲۶abc	۸/۵۳cd	۰/۲	۸	
۱/۰۴ab	۸/۳۹b	۱/۳۲ab	۸/۴۳cd	۰/۳		
۰/۶۷g-k	۵/۲۹efg	۰/۸۷e-h	۵/۶۱h-l	۰/۱		
۰/۶۰i-l	۵/۲۹efg	۰/۸۳f-i	۵/۸۸ghi	۰/۲	۱	
۰/۵۸jkl	۴/۷۵g	۰/۹۴efg	۶/۶۲fg	۰/۳		
۰/۴۹l	۴/۵۱g	۰/۷۹ghi	۵/۹۷ghi	۰/۱		
۰/۵۸jkl	۴/۴۰g	۰/۶۹i	۴/۷۵l	۰/۲	۴	۴
۰/۶۹g-j	۵/۰۰g	۰/۸۴f-i	۵/۱۷i-l	۰/۳		
۰/۹۵a-d	۱۰/۴۹a	۱/۲۲bc	۹/۵۱ab	۰/۱		
۰/۸۷c-f	۶/۹۵cd	۱/۳۹a	۱۰/۴۲a	۰/۲	۸	
۰/۸۸cde	۶/۶۱de	۱/۲۱bc	۸/۵۷bcd	۰/۳		
۰/۵۸jkl	۵/۰۳g	۱/۰۲de	۵/۷۴g-j	۰/۱		
۰/۶۷jkl	۴/۵۷g	۰/۸۷e-h	۷/۱۹ef	۰/۲	۱	
۰/۵۴kl	۴/۸۲g	۰/۸۶e-h	۶/۱۶gh	۰/۳		
۰/۶۲h-l	۵/۲۷fg	۱/۰۲def	۷/۶۴de	۰/۱		
۰/۵۹i-l	۴/۵۲g	۰/۹۳efg	۶/۱۴gh	۰/۲	۴	۸
۰/۵۹i-l	۴/۵۸g	۰/۸۶e-h	۶/۲۴gh	۰/۳		
۰/۷۶e-h	۶/۸۶cd	۱/۲۱bc	۹/۸۳bc	۰/۱		
۰/۷۸efg	۶/۷۰cd	۱/۱۵cd	۸/۴۷cd	۰/۲	۸	
۰/۸۴def	۶/۹۱cd	۱/۲۶abc	۸/۹۷bc	۰/۳		
۰/۰۴۹	۰/۴۴	۰/۰۵۵	۰/۳۳	LSD _K = LSD _B = LSD _{EC}		LSD
۰/۰۸۵	۰/۷۶۸	۰/۰۹۵	۰/۵۵	LSD _{K*B} = LSD _{B*EC} = LSD _{K*EC}		(۰/۰۵)

میانگین‌های دارای حداقل یک حرف مشترک بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۵٪ فاقد اختلاف معنی‌دار هستند.

LSD (۰/۰۵): مقایسه میانگین‌ها با روش حداقل اختلاف معنی‌دار، در سطح آماری ۵٪

خشک اندام هوایی در سطح ۵٪ معنی دار بود. در هر سه سطح شوری، افزایش سطح پتاسیم از ۴ به ۸ میلی مولار موجب افزایش معنی دار وزن خشک اندام هوایی شد. اثر متقابل پتاسیم، بُر و شوری بر عملکرد وزن خشک اندام هوایی در سطح ۵٪ معنی دار بود. در شوری ۴ دسی زیمنس بر متر، در سطح ۸ میلی مولار پتاسیم، حضور بُر بین ۱/۰ و ۲/۰ میلی گرم بر لیتر موجب افزایش و بین ۲/۰ و ۳/۰ میلی گرم بر لیتر موجب کاهش معنی دار عملکرد خشک اندام هوایی شد. علت این امر احتمالاً از طرفی سمیت پتاسیم و بُر در گیاه و از طرف دیگر تنش شوری و اختلال در جذب عناصر و کاهش رشد گیاه است. افزایش سطح شوری نیز در سطح ۱٪ اثر معنی داری بر عملکرد وزن خشک ریشه داشت و با افزایش شوری، عملکرد ریشه کاهش یافت. علت این امر را نیز می توان حساس بودن گیاه تربچه به تنش شوری و اختلال در فعالیت های متابولیسمی گیاه دانست.

جذب بُر در گیاه

پتاسیم در سطح ۱٪ اثر معنی داری بر جذب بُر در اندام هوایی داشت. با توجه به جدول ۴، بیشترین جذب بُر در اندام هوایی مربوط به سطح ۴ میلی مولار پتاسیم بود. این در حالی است که افزایش غلظت بُر در محیط کشت موجب افزایش معنی دار جذب بُر در سطح آماری ۱٪ در ریشه شد. اثر متقابل پتاسیم و شوری نیز بر جذب بُر در ریشه و اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی دار بود. در سه سطح شوری ۱، ۴ و ۸ دسی زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با غلظت بین ۱ و ۴ میلی مولار پتاسیم موجب افزایش جذب بُر در اندام هوایی شد. برهمکنش بُر و شوری در سطح ۱٪ اثر معنی داری بر جذب بُر در ریشه داشت. در شوری ۱، ۴ و ۸ دسی زیمنس بر متر، با به کار بردن بُر، افزایش معنی داری در جذب بُر توسط ریشه مشاهده شد. یکی از علل احتمالی این امر می تواند خسارت به غشاء سلولی و افزایش انتشار بُر به داخل سلول ریشه باشد. تحت تنش شوری و غلظت زیاد بُر، جذب بُر در گیاه تربچه، که گیاهی حساس به شوری است، از جذب

نوری، در طول موج ۴۲۰ نانومتر اندازه گیری شد (۱۰ و ۱۶). در نهایت، مقدار عناصر جذب شده از حاصل ضرب عملکرد خشک گیاه در غلظت عنصر محاسبه شد. داده های حاصل از آزمایش تیمارهای طرح کاملاً تصادفی با آرایش فاکتوریل، که در مجموع ۸۱ تیمار بودند، با استفاده از نرم افزار SAS تجزیه آماری شدند و مقایسه میانگین ها نیز به روش LSD انجام شد (۱۸).

نتایج و بحث

عملکرد وزن تر و خشک گیاه

اثر پتاسیم بر عملکرد وزن تر و خشک ریشه و اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی دار بود. با توجه به جدول ۳، افزایش سطح پتاسیم موجب افزایش معنی دار عملکرد وزن تر و خشک ریشه و اندام هوایی شد. از آنجایی که پتاسیم به طور مستقیم و غیر مستقیم در بسیاری از اعمال حیاتی گیاه نقش دارد، موجب افزایش عملکرد در گیاه می شود (۶). برهمکنش پتاسیم و شوری نیز بر عملکرد وزن تر ریشه و اندام هوایی به ترتیب در سطح ۵٪ و ۱٪ معنی دار بود. در سه سطح شوری ۱، ۴ و ۸ دسی زیمنس بر متر، به کار بردن غلظت پتاسیم بین ۴ و ۸ میلی مولار اثر معنی داری بر افزایش عملکرد تر اندام هوایی داشت. پتاسیم موجب تأمین انرژی مورد نیاز برای جذب عناصر می شود. به این ترتیب، مانع مصرف انرژی لازم برای فعالیت های ضروری انرژی خواه در گیاه می شود و رشد گیاه با مشکل مواجه نمی شود (۱). اثر متقابل بُر و شوری بر عملکرد وزن تر ریشه در سطح ۱٪ معنی دار بود. در سطح شوری ۴ دسی زیمنس بر متر، افزایش سطح بُر از ۱/۰ به ۲/۰ میلی گرم بر لیتر موجب کاهش معنی دار عملکرد وزن تر ریشه شد. برهمکنش پتاسیم، بُر و شوری نیز بر عملکرد وزن تر اندام هوایی و ریشه در سطح ۱٪ معنی دار بود. در شوری ۴ دسی زیمنس بر متر، در حضور ۸ میلی مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۱/۰ و ۲/۰ میلی گرم بر لیتر سبب افزایش وزن تر ریشه شد. همچنین، اثر متقابل پتاسیم و شوری بر عملکرد وزن

جدول ۴. اثر متقابل شوری، پتاسیم و بُر بر جذب بُر و آهن توسط ریشه و اندام هوایی

جذب آهن در ریشه (μg/pot)	جذب آهن در اندام هوایی (μg/pot)	جذب بُر در ریشه (μg/pot)	جذب بُر در اندام هوایی (μg/pot)	بُر (mg/L)	پتاسیم (mM)	EC (dS/m)
۱۳۴/۷۲ijk	۳۰/۵۰i-f	۱۱۲/۱۳b-e	۶۱/۴۸ ij	۰/۱		
۲۰۹/۴۴b-h	۲۷/۶۷hij	۱۰۱/۹۱d-g	۷۰/۲۱e-h	۰/۲	۱	
۱۹۲/۷۸d-j	۳۹/۷۵bc	۸۹/۹۱f-j	۸۹/۰۴ab	۰/۳		
۱۸۶/۶۷d-i	۲۹/۷۵f-i	۷۹/۰۵h-l	۹۰/۲۸ab	۰/۱		
۲۲۵a-g	۳۳/۵c-h	۵۵/۰۴m	۸۱/۹۷bc	۰/۲	۴	۱
۱۸۰/۲۸f-k	۳۱/۶۷d-i	۱۲۶/۵۶abc	۷۰/۷۱efg	۰/۳		
۱۶۱/۶۷g-k	۲۳jk	۱۳۲/۰۴ab	۶۴/۷۷f-i	۰/۱		
۱۸۳/۰۶e-k	۳۴/۲۵c-h	۹۱/۷۱e-i	۷۳/۹۵cde	۰/۲	۸	
۱۴۶/۱۱h-k	۳۰/۸۳e-i	۱۲۶/۱۷abc	۷۱/۵۹def	۰/۳		
۱۷۸/۳۳f-k	۳۶/۰۸b-f	۷۳/۷۳i-m	۵۷/۶۳ij	۰/۱		
۱۲۴/۷۲jk	۲۸hij	۶۲/۴۶klm	۹۰/۸۱a	۰/۲	۱	
۱۹۱/۹۴d-j	۳۸/۱۷bcd	۶۸/۶۲j-m	۶۲/۳۸hij	۰/۳		
۲۹۲/۲۲a	۲۸/۸۳g-j	۸۰/۹۰g-k	۷۲/۶۳def	۰/۱		
۲۳۵a-f	۳۴/۹۲c-g	۷۲/۳۵i-m	۷۰/۲۹e-h	۰/۲	۴	۴
۲۰۸/۶۱b-g	۴۱/۸۳ab	۹۶/۲۴d-h	۸۹/۱۴ab	۰/۳		
۲۴۳/۶۱a-f	۲۸/۳۳g-j	۷۹/۲۶h-l	۹۲/۳۱a	۰/۱		
۲۲۰/۵۶a-g	۲۹g-j	۵۸/۷۶lm	۵۸/۹۵ij	۰/۲	۸	
۲۵۳/۶۱a-e	۳۷/۴۲b-e	۸۲/۰۹g-k	۷۹/۶۰cd	۰/۳		
۲۴۰/۲۸a-f	۳۶/۱۷b-f	۸۴/۲۴g-k	۸۸/۷۱ab	۰/۱		
۲۷۵/۵a-d	۲۸/۵۸g-j	۷۸/۰h-l	۷۲/۶۹def	۰/۲	۱	
۲۷۵ab	۱۶/۷۵k	۱۱۵/۶۰a-d	۸۱/۳۷bc	۰/۳		
۱۲۲/۲۲jk	۴۷/۹۲a	۸۲/۱۸g-k	۶۳/۲۶g-j	۰/۱		
۱۱۲/۵k	۴۰bc	۱۰۷/۴۹c-f	۹۰/۸۱a	۰/۲	۴	۸
۲۹۱/۳۹a	۲۸/۳۳g-j	۱۳۴/۴۹a	۹۵/۴۴a	۰/۳		
۲۶۷/۵abc	۲۵/۵ij	۸۲/۹۶g-k	۹۰/۸۱a	۰/۱		
۱۵۳/۸۹g-k	۲۷/۸۳hij	۹۹/۸۰d-h	۷۱/۵۹def	۰/۲	۸	
۱۹۶/۹۵c-i	۳۴/۰۸c-i	۸۳/۲۵g-k	۵۶/۵۹j	۰/۳		
۵۶/۵۱	۲/۲۳	۷/۲۸	۲/۶۹	LSD _K = LSD _B = LSD _{EC}		LSD
۹۷/۹۴	۳/۸۶	۱۲/۶۲	۴/۶۵	LSD _{K*B} = LSD _{B*EC} = LSD _{K*EC}		(۰/۰۵)

میانگین‌های دارای حداقل یک حرف مشترک بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۰/۵ فاقد اختلاف معنی‌دار هستند.

LSD (۰/۰۵): مقایسه میانگین‌ها با روش حداقل اختلاف معنی‌دار، در سطح آماری ۰/۵

لیتر موجب افزایش معنی‌دار جذب آهن توسط ریشه و کاهش معنی‌دار جذب آهن در اندام هوایی شد، که دلیل آن احتمالاً کاهش رشد ریشه در اثر سمیت بُر و سدیم و کاهش جذب آب اسمزی در اثر شوری و عدم انتقال آهن از ریشه به اندام هوایی است. اثر متقابل پتاسیم، بُر و شوری نیز بر جذب آهن توسط ریشه و اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر و ۱ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۱ و ۰/۲ میلی‌گرم بر لیتر موجب افزایش معنی‌دار جذب آهن در اندام هوایی شد و در سطح ۴ و ۸ میلی‌مولار پتاسیم نیز تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۱ و ۰/۲ میلی‌گرم بر لیتر اثر معنی‌داری بر افزایش جذب آهن در اندام هوایی داشت. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، و در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر موجب افزایش معنی‌دار جذب آهن در اندام هوایی شد که ممکن است علت این افزایش، کاهش نسبت Na/K و افزایش جذب بُر با تأمین انرژی لازم برای جذب بُر در سلول، توسط پتاسیم باشد (۹). در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۴ میلی‌مولار پتاسیم نیز تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر اثر معنی‌داری بر جذب آهن در ریشه داشت و در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۱ و ۰/۲ میلی‌گرم بر لیتر موجب کاهش معنی‌دار جذب آهن توسط ریشه شد.

جذب روی در گیاه

اثر بُر بر جذب روی در ریشه و اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. طبق جدول ۵، با افزایش بُر، جذب روی در ریشه افزایش، ولی در اندام هوایی کاهش یافت. در سطوح زیاد بُر، رابطه بین روی و بُر آنتاگونیسم بود و بنابراین منجر به کاهش جذب روی در اندام هوایی شد (۱۹). علت این امر، اختلال در انتقال روی از ریشه به اندام هوایی به دلیل کاهش تبخیر و تعرق بود. اثر متقابل پتاسیم و شوری نیز در ریشه و اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. در شوری ۱ دسی‌زیمنس بر متر، با افزایش غلظت پتاسیم در محلول

فعال به غیرفعال (انتشار) تغییر می‌کند (۷). اثر متقابل پتاسیم، بُر و شوری نیز بر جذب بُر در ریشه و اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، در غلظت‌های ۴ و ۸ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر موجب افزایش معنی‌دار جذب بُر در ریشه و اندام هوایی شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، و در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم، با افزایش غلظت بُر در محیط کشت، جذب بُر در اندام هوایی به صورت معنی‌داری کاهش یافت. احتمالاً علت کاهش جذب بُر، عدم انتقال آن از ریشه به اندام هوایی در اثر اختلال در جذب آب در اثر شوری و یا کاهش تبخیر و تعرق در گیاه بوده است (۶ و ۲۰). در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، در سطوح ۱ و ۴ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر اثر معنی‌داری بر افزایش جذب بُر توسط ریشه داشت، زیرا بین پتاسیم و بُر در گیاه رابطه سینرژیسم وجود دارد.

جذب آهن در گیاه

اثر پتاسیم بر جذب آهن در اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. اثر متقابل پتاسیم و شوری نیز بر جذب آهن در ریشه و اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. با توجه به جدول ۴، در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، افزایش غلظت پتاسیم از ۱ به ۴ میلی‌مولار، موجب افزایش معنی‌دار جذب آهن در ریشه شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با پتاسیم بین ۱ و ۴ میلی‌مولار در اندام هوایی موجب افزایش و در ریشه موجب کاهش معنی‌دار جذب آهن توسط ریشه شد زیرا سدیم با کاهش ظرفیت غشاء سلولی مانع جذب بُر توسط ریشه می‌شود. اثر متقابل بُر و شوری نیز بر جذب آهن توسط ریشه و اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۱ و ۰/۲ میلی‌گرم بر لیتر اثر معنی‌داری بر افزایش جذب آهن در اندام هوایی و کاهش جذب آهن در ریشه داشت، که احتمالاً دلیل آن کاهش رشد و اندازه ریشه گیاه در این شوری است (۲۲). در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر

جدول ۵. اثر متقابل شوری، پتاسیم و بُر بر جذب روی و مس توسط ریشه و اندام هوایی

جذب مس در ریشه (µg/pot)	جذب مس در اندام هوایی (µg/pot)	جذب روی در ریشه (µg/pot)	جذب روی در اندام هوایی (µg/pot)	بُر (mg/L)	پتاسیم (mM)	EC (dS/m)
۱۹/۴c-j	۵/۰۲abc	۹/۷۸m-h	۷/۹g-c	۰/۱		
۲۶/۱b	۴/۳۳c-g	۱۱/۴۴d-h	۷/۴۴d-i	۰/۲	۱	
۱۹/۱f-j	۴/۶۸b-e	۸/۳۴m	۷/۳۷d-k	۰/۳		
۲۳/۵۹b-e	۵/۳۳ab	۹/۲۹i-m	۸/۷۸abc	۰/۱		
۱۷/۳۷ij	۴/۴۹b-f	۸/۶۵lm	۶/۵i-m	۰/۲	۴	۱
۲۱d-j	۳/۴۹g-j	۱۱/۴۸d-h	۷/۰۶f-l	۰/۳		
۲۴/۵۳bcd	۲/۴kl	۱۴/۸۵ab	۶/۶۲h-m	۰/۱		
۱۶/۷۴j	۳/۵۷g-j	۹/۶۸h-m	۷/۰۷f-l	۰/۲	۸	
۲۵/۵۶bc	۴/۶۵b-e	۱۳/۲۴bcd	۶/۹۱g-l	۰/۳		
۱۷/۵۹hij	۳/۴۵g-j	۸/۲۸m	۸b-f	۰/۱		
۲۳/۷۴bcd	۳/۶۵f-j	۸/۸klm	۷/۴۷d-j	۰/۲	۱	
۱۸/۹۲f-j	۲/۹۹jkl	۱۰/۱۲g-m	۶/۳۳lm	۰/۳		
۳۳/۹۶a	۴/۸۳a-d	۱۳/۶۴abc	۶/۸۳h-l	۰/۱		
۳۴/۱۱a	۴/۶۶b-e	۱۲/۰۹c-g	۸/۲۸bcd	۰/۲	۴	۴
۱۹/۰۹f-j	۳/۵g-j	۱۰/۹۸e-j	۴/۱۹n	۰/۳		
۲۵/۷۸bc	۳/۳۳hij	۱۲/۱۴c-g	۶/۳۷klm	۰/۱		
۱۸/۳۸g-j	۲/۳۸kl	۱۰/۷۹e-k	۶/۵۶h-m	۰/۲	۸	
۲۳/۹۲bcd	۳/۸۹e-h	۱۱/۲۱d-i	۹/۳۳a	۰/۳		
۲۲/۵۷b-g	۳/۵۴g-j	۱۲/۸۱b-e	۷/۰۴f-l	۰/۱		
۲۶/۷۳b	۳/۷۲f-j	۱۱/۵۸c-h	۷/۵۳e-h	۰/۲	۱	
۲۴/۰۸bcd	۲/۱۱l	۱۵/۶۶a	۵/۶۷m	۰/۳		
۲۱/۷۴c-h	۴/۰۵d-h	۱۲/۴۴c-f	۷/۲۴e-l	۰/۱		
۲۲/۸۷b-f	۳/۱۵ijk	۱۲/۱۵c-g	۸/۹۵ab	۰/۲	۴	۸
۲۰/۶۸e-j	۴/۱۹c-h	۱۱/۵d-h	۸/۸۹abc	۰/۳		
۲۲/۹۶b-f	۳/۵g-j	۱۰/۵۳f-l	۶/۴۴j-m	۰/۱		
۱۷/۲۴ij	۵/۷a	۸/۹۶j-m	۸/۸۲abc	۰/۲	۸	
۲۱/۱۳d-i	۳/۷۱f-j	۱۲/۱۵c-g	۸/۱۲b-e	۰/۳		
۱/۴۳	۰/۲۹	۰/۷	۰/۳۳	LSDK= LSDB= LSDEC		LSD
۲/۴۷	۰/۵۱	۱/۲۱	۰/۵۸۳	LSDK*B= LSDB*EC= LSDK*EC		(۰/۰۵)

میانگین‌های دارای حداقل یک حرف مشترک بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۵٪ فاقد اختلاف معنی‌دار هستند.

LSD (۰/۰۵): مقایسه میانگین‌ها با روش حداقل اختلاف معنی‌دار، در سطح آماری ۵٪

دلیل سمیت سدیم به صورت معنی‌داری کاهش یافت. ولی در سطوح ۴ و ۸ میلی‌مولار، به کار بردن بُر با غلظت بین ۰/۱ و ۰/۲ میلی‌گرم بر لیتر، در محیط کشت موجب افزایش جذب روی در اندام هوایی شد. در ریشه نیز در شوری ۱ دسی‌زیمنس بر متر، در سطوح ۴ و ۸ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر، موجب افزایش معنی‌دار جذب روی در ریشه شد. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۴ میلی‌مولار، تغذیه گیاه با بُر موجب کاهش جذب روی در ریشه شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، و در سطوح ۱ و ۸ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر، موجب افزایش معنی‌دار جذب روی در ریشه شد.

جذب مس در گیاه

اثر پتاسیم بر جذب مس در ریشه و اندام هوایی به ترتیب در سطوح ۵٪ و ۱٪ معنی‌دار بود. طبق جدول ۵، بیشترین مس جذب شده در اندام هوایی و ریشه مربوط به تیمار ۴ میلی‌مولار پتاسیم بود. اثر متقابل پتاسیم و شوری نیز بر جذب مس در ریشه و اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. در شوری ۱ دسی‌زیمنس بر متر، به کار بردن پتاسیم در محیط کشت با غلظت بین ۴ و ۸ میلی‌مولار، جذب مس را در اندام هوایی کاهش داد. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با پتاسیم با غلظت بین ۱ و ۴ میلی‌مولار موجب افزایش جذب مس در ریشه و اندام هوایی شد و بین ۴ و ۸ میلی‌مولار موجب کاهش معنی‌دار جذب مس در ریشه و اندام هوایی شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با پتاسیم بین ۱ و ۴ میلی‌مولار اثر معنی‌داری بر افزایش جذب مس در اندام هوایی داشت. در حالی که جذب مس در ریشه با افزایش غلظت پتاسیم کاهش یافت. احتمالاً علت این امر، انتقال مس از ریشه به اندام هوایی در حضور پتاسیم در گیاه می‌باشد. اثر متقابل بُر و شوری نیز بر جذب مس در ریشه و اندام هوایی به ترتیب در سطوح ۱٪ و ۰/۵٪ معنی‌دار بود. در شوری ۴ و ۸ دسی‌زیمنس

غذایی، مقدار روی جذب شده در اندام هوایی کاهش و توسط ریشه افزایش یافت. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با پتاسیم بین ۱ و ۴ میلی‌مولار در اندام هوایی موجب کاهش و در ریشه موجب افزایش جذب روی شد. در این شوری، به کار بردن پتاسیم با غلظت بین ۴ و ۸ میلی‌مولار موجب افزایش معنی‌دار جذب روی در اندام هوایی شد و در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر به کار بردن پتاسیم با غلظت بین ۱ و ۴ میلی‌مولار در اندام هوایی موجب افزایش و در ریشه موجب کاهش جذب روی شد و بین ۴ و ۸ میلی‌مولار پتاسیم موجب کاهش معنی‌دار جذب روی در گیاه شد. اثر متقابل بُر و شوری نیز بر مقدار روی جذب شده در اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. در شوری ۴ و ۸ دسی‌زیمنس بر متر، به کار بردن غلظت بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر، به دلیل سمیت بُر و سدیم، موجب کاهش معنی‌دار جذب روی در اندام هوایی شد. همچنین، در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر، موجب افزایش معنی‌دار جذب روی توسط ریشه شد، که دلیل آن می‌تواند رابطه آنتاگونیسم بین بُر و سدیم و اثر متقابل هم‌افزایی روی و بُر در ریشه گیاه باشد (۲۲). اثر متقابل پتاسیم، بُر و شوری نیز بر جذب روی در ریشه و اندام هوایی در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. در شوری ۱ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۴ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۱ و ۰/۲ میلی‌گرم بر لیتر، موجب کاهش معنی‌دار جذب روی در اندام هوایی شد. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر، موجب کاهش معنی‌دار جذب روی در اندام هوایی شد و در سطوح ۱ میلی‌مولار پتاسیم، موجب افزایش معنی‌دار جذب روی در اندام هوایی شد و در سطح ۴ میلی‌مولار پتاسیم، به کار بردن غلظت بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر موجب کاهش معنی‌دار جذب روی در اندام هوایی شد. در اندام هوایی، در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۱ میلی‌مولار پتاسیم و تغذیه گیاه با بیش از ۰/۲ میلی‌گرم بر لیتر بُر، جذب روی به

جدول ۶. اثر متقابل شوری، پتاسیم و بُر بر جذب منگنز توسط ریشه و اندام هوایی

جذب منگنز در ریشه ($\mu\text{g}/\text{pot}$)	جذب منگنز در اندام هوایی ($\mu\text{g}/\text{pot}$)	بُر (mg/L)	پتاسیم (mM)	EC (dS/m)
۱۰۰fg	۷۷/۵۸ab	۰/۱		
۱۳۹/۲۵cde	۴۶g-z	۰/۲	۱	
۱۳۷/۷۵cde	۴۸/۴۲f-i	۰/۳		
۱۴۱/۰۰cde	۸۳/۳۳a	۰/۱		
۹۸/۰۸g	۳۵/۸۳z	۰/۲	۴	۱
۱۱۲/۵۸cfg	۶۳/۴۲cd	۰/۳		
۱۳۹/۵۸cde	۳۶/۸۳z	۰/۱		
۱۳۱/۸۳d-g	۶۱/۰۸de	۰/۲	۸	
۱۸۹/۸۳ab	۵۹/۴۲de	۰/۳		
۱۳۵/۱۷def	۵۹/۶۷de	۰/۱		
۱۳۸/۰۸cde	۵۸/۰۸def	۰/۲	۱	
۹۸/۵۰g	۳۹/۴۲ij	۰/۳		
۱۷۲/۴۲bc	۵۹/۶۷de	۰/۱		
۱۷۱/۹۲bc	۵۸/۰۸def	۰/۲	۴	۴
۱۴۲/۹۲cde	۳۹/۴۲ij	۰/۳		
۱۸۹/۲۹ab	۴۳/۵۸hij	۰/۱		
۱۴۰/۰۸cde	۴۰/۷۵hij	۰/۲	۸	
۲۱۸/۸۳a	۷۸/۸۳ab	۰/۳		
۱۴۶/۰۸bcd	۴۰/۷۵hij	۰/۱		
۱۳۹/۵۰cde	۴۴hij	۰/۲	۱	
۱۹۵/۲۵ab	۳۸/۹۲ij	۰/۳		
۱۲۱/۴۲d-g	۵۶/۰۸d-g	۰/۱		
۱۳۹/۵۸cde	۶۳cd	۰/۲	۴	۸
۱۵۱/۷۵cd	۷۸/۱۷ab	۰/۳		
۱۴۰/۳۳cde	۳۸/۶۷ij	۰/۱		
۱۲۰/۰۸d-g	۷۲/۰۸bc	۰/۲	۸	
۱۲۲/۱۷d-g	۵۰/۵۸e-h	۰/۳		
۱۱/۷۹	۳/۶۱	LSD _K = LSD _B = LSD _{EC}		LSD
۲۰/۴۴	۶/۲۵	LSD _{K*B} = LSD _{B*EC} = LSD _{K*EC}		(۰/۰۵)

میانگین‌های دارای حروف مشترک بر اساس آزمون حداقل اختلاف معنی دار در سطح احتمال ۰/۵ فاقد اختلاف معنی دار هستند.

LSD ۰/۰۵: مقایسه میانگین‌ها با روش حداقل اختلاف معنی دار، در سطح آماری ۰/۵.

ریشه شد.

جذب منگنز در گیاه

اثر پتاسیم بر جذب منگنز در اندام هوایی و ریشه در سطح ۱٪/۱ معنی‌دار بود. طبق جدول ۶، بیشترین جذب منگنز در اندام هوایی در سطح ۴ میلی‌مولار و در ریشه در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم مشاهده شد. اثر بُر نیز بر جذب منگنز در اندام هوایی و ریشه به ترتیب در سطوح ۱٪/۱ و ۵٪/۵ معنی‌دار بود و بیشترین جذب منگنز مربوط به سطح ۳/۰ میلی‌گرم بر لیتر بُر بود. اثر متقابل پتاسیم و شوری نیز بر جذب منگنز در اندام هوایی و ریشه در سطح ۱٪/۱ معنی‌دار بود. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با پتاسیم، بین ۴ و ۸ میلی‌مولار، موجب کاهش معنی‌دار جذب منگنز در اندام هوایی شد این احتمال وجود دارد که در این شوری، جذب آب و انتقال عناصر مختل شده است. در این شوری، در ریشه نیز افزایش غلظت پتاسیم، جذب مس را افزایش داد. اثر متقابل بُر و شوری نیز بر جذب منگنز در اندام هوایی در سطح ۱٪/۱ معنی‌دار ولی در ریشه غیرمعنی‌دار در شوری ۱ و ۴ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با بُر بین ۲/۰ و ۳/۰ میلی‌گرم بر لیتر، موجب افزایش معنی‌دار جذب منگنز در اندام هوایی شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با بُر بین ۱/۰ و ۲/۰ میلی‌گرم بر لیتر، جذب منگنز را در اندام هوایی افزایش داد. اثر متقابل پتاسیم، بُر و شوری نیز بر جذب منگنز در اندام هوایی و ریشه در سطح ۱٪/۱ معنی‌دار بود. به گونه‌ای که در شوری ۱ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با بُر بین ۱/۰ و ۲/۰ میلی‌گرم بر لیتر، در سطح ۱ میلی‌مولار پتاسیم، موجب کاهش و در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم، موجب افزایش معنی‌دار جذب منگنز شد. در سطح ۴ میلی‌مولار پتاسیم نیز تغذیه گیاه با بُر بین ۲/۰ و ۳/۰ میلی‌گرم بر لیتر، موجب افزایش معنی‌دار جذب منگنز در اندام هوایی و ریشه در سطح ۱٪/۱ معنی‌دار بود. به علاوه که در شوری ۱ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با بُر بین ۲/۰ و ۳/۰ میلی‌گرم بر لیتر، در سطح ۱ میلی‌مولار پتاسیم، موجب کاهش معنی‌دار جذب مس در ریشه شد و در سطح ۴ میلی‌مولار پتاسیم نیز تغذیه گیاه با بُر بین ۲/۰ و ۳/۰ میلی‌گرم بر لیتر، موجب کاهش معنی‌دار جذب مس در ریشه شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر با غلظت بین ۱/۰ و ۲/۰ میلی‌گرم بر لیتر موجب کاهش معنی‌دار جذب مس در ریشه شد. احتمالاً غلظت زیاد پتاسیم و سدیم موجب برهم خوردن تعادل عناصر و در نتیجه جذب مس در سلول‌های

بر متر، به کار بردن غلظت بُر بین ۲/۰ و ۳/۰ میلی‌گرم بر لیتر در ریشه، موجب کاهش معنی‌دار جذب مس شد. احتمالاً، علت این امر، سمیت ناشی از سدیم است و در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر نیز این روند در اندام هوایی مشاهده شد، که علت آن می‌تواند عدم انتقال مس از ریشه به اندام هوایی در اثر شوری، تنش اسمزی و اختلال در جذب آب باشد. همچنین، با افزایش غلظت بُر در محیط کشت، در اثر سمیت بُر و آسیب به سلول‌های ریشه، جذب مس توسط ریشه کاهش می‌یابد. بنابراین، انتقال مس به اندام هوایی نیز کاهش می‌یابد (۲۲). اثر متقابل پتاسیم، بُر و شوری نیز بر جذب مس در اندام هوایی و ریشه در سطح ۱٪/۱ معنی‌دار بود. در شوری ۱ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر موجب افزایش معنی‌دار جذب مس در اندام هوایی در سطح ۱٪/۱ شد. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم نیز تغذیه گیاه با بُر بین ۲/۰ و ۳/۰ میلی‌گرم بر لیتر موجب افزایش معنی‌دار جذب مس در اندام هوایی شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، در سطوح ۱ و ۴ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۲/۰ و ۳/۰ میلی‌گرم بر لیتر، جذب مس را در اندام هوایی افزایش داد. ولی در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم، موجب کاهش معنی‌دار جذب مس در اندام هوایی شد. در شوری ۱ دسی‌زیمنس بر متر، در سطوح ۴ و ۸ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۲/۰ و ۳/۰ میلی‌گرم بر لیتر، جذب مس را در ریشه افزایش داد. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۱ میلی‌مولار پتاسیم، به علت کمبود پتاسیم، موجب کاهش معنی‌دار جذب مس در ریشه شد و در سطح ۴ میلی‌مولار پتاسیم نیز تغذیه گیاه با بُر بین ۲/۰ و ۳/۰ میلی‌گرم بر لیتر، موجب کاهش معنی‌دار جذب مس در ریشه شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر با غلظت بین ۱/۰ و ۲/۰ میلی‌گرم بر لیتر موجب کاهش معنی‌دار جذب مس در ریشه شد. احتمالاً غلظت زیاد پتاسیم و سدیم موجب برهم خوردن تعادل عناصر و در نتیجه جذب مس در سلول‌های

مختلف شوری، متفاوت است.

حداکثر عملکرد گیاه مربوط به غلظت ۸ میلی‌مولار پتاسیم در محیط کشت بود. این درحالی است که بر اثر معنی‌داری بر عملکرد گیاه نداشت، که احتمالاً علت آن کاهش شدت تبخیر و تعرق گیاه و افزایش رطوبت نسبی گلخانه و رشد گیاه در فصل پاییز است (۲۱). جذب عناصر کم‌مصرف در ریشه گیاه نسبت به اندام هوایی بیشتر بود. بیشترین جذب عناصر بُر، آهن و مس در ریشه در غلظت ۴ میلی‌مولار و بیشترین جذب روی و مس در اندام هوایی در غلظت ۸ میلی‌مولار پتاسیم مشاهده شد. زیرا پتاسیم در انتقال عناصر از ریشه به اندام هوایی نقش به‌سزایی ایفا می‌کند. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، حداکثر جذب بُر، آهن، روی و مس در ریشه و آهن و مس در اندام هوایی در غلظت ۴ میلی‌مولار پتاسیم و بیشترین جذب بُر و منگنز در ریشه و آهن، روی و منگنز در اندام هوایی در غلظت ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر بُر مشاهده شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر نیز حداکثر جذب بُر، آهن، روی و منگنز در اندام هوایی و بُر و آهن در ریشه در حضور ۴ میلی‌مولار پتاسیم و بیشترین جذب بُر در ریشه و اندام هوایی و جذب آهن و منگنز در ریشه در حضور ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر مشاهده شد. به طور کلی، تحت تنش شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، عملکرد گیاه با به‌کاربردن غلظت ۸ میلی‌مولار پتاسیم افزایش یافت و همچنین با توجه به اثر ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر بُر در محیط کشت بر جذب عناصر کم‌مصرف در این سطح شوری، می‌توان نتیجه گرفت که تیمار ۸ میلی‌مولار پتاسیم و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر بُر، در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، نسبت به سایر تیمارها بهتر بود.

سپاسگزاری

بدین وسیله از حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه صنعتی اصفهان که اعتبار پژوهشی و امکانات لازم جهت اجرای این طرح را فراهم ساخته‌اند تشکر و قدردانی می‌گردد.

جذب منگنز در اندام هوایی شد و در سطح ۴ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر، موجب افزایش معنی‌دار جذب منگنز در اندام هوایی شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر نیز در سطح ۴ و ۸ میلی‌مولار پتاسیم، به‌کاربردن بُر در محیط کشت، جذب منگنز را در اندام هوایی افزایش داد. بیشترین مقدار منگنز جذب شده در ریشه مربوط به شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم و سطح ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر بُر بود. در شوری ۱ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۱ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۱ و ۰/۲ میلی‌گرم بر لیتر، موجب افزایش معنی‌دار جذب منگنز در ریشه شد. در حالی که در سطح ۴ دسی‌زیمنس بر متر، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۱ و ۰/۲ میلی‌گرم بر لیتر، موجب کاهش جذب منگنز در ریشه شد و در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر، موجب افزایش معنی‌دار جذب منگنز در ریشه شد. در شوری ۴ دسی‌زیمنس بر متر، در سطوح ۱ و ۴ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر، موجب کاهش معنی‌دار جذب منگنز در ریشه شد و در سطح ۸ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۱ و ۰/۲ میلی‌گرم بر لیتر، موجب کاهش و بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر، موجب افزایش معنی‌دار جذب منگنز در ریشه شد. در شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۱ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر، موجب افزایش معنی‌دار جذب منگنز در ریشه شد. در شوری ۱ دسی‌زیمنس بر متر، در سطح ۱ میلی‌مولار پتاسیم، تغذیه گیاه با بُر بین ۰/۲ و ۰/۳ میلی‌گرم بر لیتر، موجب افزایش معنی‌دار جذب منگنز در ریشه شد. احتمالاً علت این امر سمیت سدیم و آسیب به سلول‌های ریشه گیاه و جذب غیر انتخابی منگنز توسط ریشه گیاه می‌باشد.

نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که برهمکنش دو عنصر پتاسیم و بُر بر عملکرد گیاه و جذب عناصر در ریشه و اندام هوایی، بسته به غلظت دو عنصر پتاسیم و بُر در محلول غذایی، در شرایط

منابع مورد استفاده

۱. داداشی، م. ر.، ا. مجیدی هروان، ا. سلطانی و ع. نوری نیا. ۱۳۸۶. ارزیابی واکنش لاین‌های مختلف جو به تنش شوری. علوم کشاورزی ۱۳(۱): ۱۸۱-۱۹۱.
۲. کاوسی، م. ۱۳۷۴. طرح تعیین مدل پیش‌بینی عملکرد برنج در شوری‌های مختلف برای ارقام سپیدرود. مؤسسه تحقیقات برنج کشور، ۲۳ ص.
۳. مجللی، ح. ۱۳۸۴. شیمی خاک. مرکز نشر دانشگاهی، تهران.
۴. محقق، پ. ۱۳۸۸. تأثیر کاربرد سیلیسیم بر تحمل دو ژنوتیپ خیار در برابر پوسیدگی طوقه و ریشه ناشی از *phytophthora melonis* پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده کشاورزی، دانشگاه صنعتی اصفهان.
۵. نادیان، ح. ۱۳۸۶. حاصلخیزی خاک و کودها. دانشگاه رامین، اهواز.
6. Adams, P. 1984. Potassium uptake by tomatoes in relation to the environment. *J. Sci. Food Agric.* 35: 294-295.
7. Anantawiroon, P., K.D. Subedi and B. Rerkasem. 1997. Screening wheat for boron deficiency. PP. 101-104. *In: Beli, R.W. and B. Rerkasem (Eds.), Boron in Soils and Plants, Dordrecht Publishers, The Netherlands.*
8. Ashraf, M. and A. Khanum. 1997. Relationship between ion accumulation and growth in two-spring wheat lines differing in salt tolerance at different growth stages. *J. Agron. Crop Sci.* 178: 39-51.
9. Badr, M.A. and A.M. Shafei. 2002. Salt tolerance in two wheat varieties and its relation to potassium nutrition. *J. Agric. Res.* 35: 115-128.
10. Bingham, F.T. 1982. Boron. PP. 431-447. *In: Page, A.L. (Ed.), Methods of Soil Analysis, Am. Soc. Agron., Madison, WI, USA.*
11. Celik, H., B. Bulent Asik and A. Vahap Katkat. 2010. Effects of potassium and iron on macroelement uptake of maize. *J. Zemdirbyste-Agric.* 97: 11-22.
12. Cherel, L. 2004. Regulation of K⁺ channel activities in plants: From physiological to molecular aspects. *J. Exp. Bot.* 55: 337-51.
13. Ferrol, N., A.M. Belver, M. Roldan, P. Rodriguez-Gonzalez and J.P. Donnaire. 1993. Effects of boron on proton transport and membrane properties of sunflower (*Helianthus annuus L.*) cell microsomes. *J. Plant Physiol.* 103: 763-769.
14. Gupta, A.S., G.A. Borkowitz and P.A. Pier. 1989. Maintenance of photosynthesis at low leaf water potential in wheat role of potassium status and irrigation history. *J. Plant Physiol.* 89: 1358-1365.
15. Heidari, M. and P. Jamshid. 2010. Interaction between salinity and potassium on grain yield, carbohydrate content and nutrient uptake in pearl millet. *J. Agric. Biol. Sci.* 5: 39-46.
16. Issam, I., H. Bashour and A. Sayegh. 2007. Methods of analysis for soils of arid and semi-arid regions. FAO, Rome.
17. Pospíšil, M., A. Pospíšil and S. Sito. 2005. Foliar application of liquid fertilizer Fertina B to sugar beet. *J. Listy Cukrovarnické a Reparské* 121: 174-177.
18. SAS Institute. 1988. SAS/ STAT Users Guide. Release 6.03. Cary, NC.
19. Singh, J.P., D.J. Dahiya and R.P. Narwal. 1990. Boron uptake and toxicity in wheat in relation to zinc supply. *J. Fert. Res.* 24: 105-110.
20. Sturgul, S.J. 2010. Soil micronutrients from B to Z. Proc. of the 2010 Wisconsin Crop Management Conference.
21. Tariq, M. and C.J.B. Mott. 2006. Effect of applied boron on the accumulation of cations and their ratios to boron in radish (*Raphanus sativus L.*). *J. Soil Environ.* 25: 40-47.
22. Tariq, M. and C.J.B. Mott. 2009. Effect of boron supply on the uptake of micronutrients by radish (*Raphanus sativus L.*). *J. Agric. Biol. Sci.* 1: 1-8.